

Levads

Solvita Olsena

rakstu krājuma sastādītāja

Pasaules Veselības organizācija (PVO) un Apvienoto Nāciju Organizācijas Augstā cilvēktiesību komisāra birojs redz pasauli kā vietu, kurā ikviens var dzīvot veselīgi un saņemt kvalitatīvus garīgās veselības aprūpes pakalpojumus, kas balstās uz tiesību paradigmu un ir vērsti uz cilvēku. Šādā pasaulē cilvēki ar garīgās veselības traucējumiem un psihosociālu invaliditāti var pilnā mērā iesaistīties un piedalīties gan savā atveseļošanās procesā, gan visās citās savas un sabiedrības dzīves norisēs (WHO & United Nations, 2023).

Lai lielā pasaule un mūsu Latvija kā pasaules daļa kļūtu par vietu, kurā iespējams dzīvot veselīgi un saņemt tiesiski pamatotus garīgās veselības aprūpes pakalpojumus, katrai ANO un PVO dalībvalstij, arī Latvijai, ir jāizveido un jāuztur tāda garīgās veselības aprūpes sistēma, kura ne tikai formāli, bet arī patiesi ir balstīta uz cilvēktiesībām. Mūsu valstī tas ir noteikts Latvijas Republikas Satversmes preambulā – Latvija kā demokrātiska, tiesiska un sociāli atbildīga valsts balstās uz cilvēka cieņu un brīvību. Satversmes 89. pants paredz, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošajiem starptautiskajiem līgumiem (Satversmes sapulce, 1922). Satversmē noteiktais cilvēktiesību atzīšanas un aizsardzības pienākums prasa garantēt, ka cilvēki ar garīgiem traucējumiem un psihosociālās attīstības traucējumiem gan vispārīgi, gan veselības aprūpes sistēmā tiek cienīti un respektēti, ka viņu tiesības un intereses tiek aizsargātas un ievērotas.

Cilvēktiesībās balstīta garīgās veselības aprūpe ir Latvijas valsts pienākums saskaņā ar tai saistošajiem starptautiskajiem līgumiem. Latvija ir ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām (ANO, 2006) dalībvalsts. Šis konvencijas dalībvalstis ir visas Eiropas reģiona valstis un arī Eiropas Savienība. 2010. gadā, ratificējot konvenciju, Latvija ir uzņēmusies ievērot cilvēku ar invaliditāti cilvēktiesības konvencijā noteiktā saturā un kārtībā, kā arī izskaust tiesību normas un praksi, kas ir pretrunā ar konvencijas normām vai ierobežo konvencijā noteikto tiesību īstenošanas iespējas. Latvija vairāk nekā desmit gadu laikā ir izstrādājusi konvencijas ieviešanas plānus un veikusi dažas tiesību reformas,

piemēram, civiltiesību reformu rīcībspējas jomā, kā arī ieviesusi sociālu pakalpojumu – atbalsta personu lēmumu pieņemšanā pakalpojumu.

Diemžēl veselības aprūpes tiesību jomā nepieciešamās reformas nav veiktas. Veselības aprūpē vēl joprojām dominē biomedicīniskā pieeja¹ un cilvēku ar garīgiem traucējumiem diskriminējošs tiesību ietvars, bet garīgās veselības aprūpes organizācijā prevalē uz paternālismu balstīta prakse. Latvijas tiesību aktos tiek atļauta personu piespiešana un ierobežošana garīgu traucējumu dēļ, un psihiatriskās slimnīcas, arī ar tiesas atļauju, to izmanto. Aizvietotā lēmumu pieņemšana ārstniecībā, uzskatot, ka lēmumi ir jāpieņem ārstam vai kādai citai personai, nerespēkējot personas, kas daļēji vai pilnībā nav rīcībspējīga, cieņas un autonomijas tiesības, ir plaši izplatīta parādība. Garīgās veselības aprūpe vēl joprojām tiek organizēta atsevišķās lielās ārstniecības iestādēs (segregēti), nevis ārpus iestādēm un pēc iespējas tuvāk personas ar garīgiem traucējumiem dzīvesvietai, proti, kopienā īstenotas garīgās veselības aprūpes formā. Tāpēc Latvijā pastāv augsti riski cilvēku ar garīgiem traucējumiem cilvēktiesību sistēmiskiem un individuāliem pārkāpumiem.

Latvijā, līdzīgi kā citās Eiropas valstīs, ir daudz tādu normu, arī veselības aprūpes jomā, kas nerespēkē cilvēku ar garīgiem traucējumiem cieņas un vienlīdzības tiesības, piemēram, netiek garantēts piemērots atbalsts ārstniecības vai tiesvedības procesos, kā arī ir paredzēts cilvēktiesību aizskārums, piemēram, atļaujot īstenot piespiedu ārstēšanu. Ratificējot Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām, Latvija ir apņēmusies nodrošināt un veicināt to, lai katra persona ar invaliditāti varētu pilnībā īstenot visas cilvēktiesības un pamatbrīvības bez jebkāda veida diskriminācijas invaliditātes dēļ (4. pants). Šis pienākums nav vispārīgs vai teorētisks, tas tieši norāda, ka ir jāizdod konvencijā noteikto principu īstenošanai nepieciešamie tiesību akti un ir jāveic to izpildes pasākumi. Tas norāda, ka Latvijai ir jāizskauž pastāvošā diskriminējošā un stigmatizējošā attieksme pret cilvēkiem ar invaliditāti garīgās un intelektuālās attīstības traucējumu dēļ. Cilvēktiesības aizskarošas normas ir jāatceļ un to vietā jāpieņem normas, kas paredz, kā cilvēki ar dažādiem traucējumiem var īstenot savas tiesības vienlīdzīgi ar citiem, izmantojot nepieciešamos pielāgojumus un atbalstu. Tiesību normās ir jāgarantē ikvienas personas autonomijas aizsardzība, tiesības brīvi un informēti pieņemt lēmumus dažādās dzīves situācijās, arī par ārstēšanu, tiesības jēgpilni līdzdarboties veselības aprūpes likumdošanas un organizācijas procesos. Secīgi ir jāpanāk, ka praksē tiesības tiek īstenotas pareizi, arī uzraugot ārstniecības iestāžu darbu, lai garantētu, ka ikviens cilvēks var baudīt cilvēktiesības un būt pasargāts no prettiesiskas rīcības.

1 Biomedicīniskā modeļa īss raksturojums sniegts 263. lpp.

Cilvēktiesībās balstīta pieeja garīgās veselības aizsardzībā ir kopējs mērķis, kura sasniegšanai ievērojamu ieguldījumu pēdējos gados ir devušas gan starptautiskās, gan nevalstiskās cilvēktiesību un personas ar garīgiem traucējumiem pārstāvošās organizācijas. Tā PVO un tās dalībvalstis jau kopš 2013. gada īsteno Vispārējo garīgās veselības rīcības plānu 2013.–2030. gadam, kura mērķis ir uzlabot garīgo veselības aizsardzības pārvaldību, nodrošināt kopienā balstītu veselības aprūpi, īstent garīgās veselības veicināšanas un profilakses stratēģijas, stiprināt informācijas sistēmas, pierādījumus un pētniecību (WHO, 2021). PVO un ANO Augstā cilvēktiesību komisāra biroja 2023. gadā izdotajā izdevumā “Garīgā veselība, cilvēktiesības un tiesību akti: vadlīnijas un prakse” (WHO & United Nations, 2023) ir apkopotas tiesību doktrīnā un praksē nostiprinātas atziņas par svarīgāko cilvēktiesību principu ietvaru garīgās veselības aizsardzībā. Tajā ir parādīti labas prakses piemēri un sniegti ieteikumi dalībvalstīm par tiesību aktu un veselības aprūpes sistēmu reformām, kuras nepieciešamas, lai uz tiesībām balstīta garīgās veselības aprūpe būtu iespējama. Latvijā līdz šim cilvēktiesībās balstītai pieejai garīgās veselības aprūpē nav pievērsta uzmanība, bet Ministru kabineta Psihiskās veselības aprūpes organizēšanas uzlabošanas plānā 2023.–2025. gadam ir ietverta norāde uz šo konceptuālo pamatu (Ministru kabinets, 2022).

Būtisku ieguldījumu cilvēku ar invaliditāti tiesību aizsardzības uzlabošanai veic ANO Personu ar invaliditāti tiesību komiteja, kura regulāri izvērtē Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām dalībvalstu tiesības un praksi, rekomendē, kā konvencijā noteiktos principus ieviest tiesību sistēmā un praksē. Sākotnējais Latvijas situācijas vērtējums tika veikts 2017. gadā (UN CRPD, 2017). 2020. gadā Latvija iesniedza komitejai ziņojumu, un sagaidāms, ka atkārtotu Latvijas situācijas un risināmo problēmu vērtējumu komiteja sniegs 2026. gada rudenī, bet Latvijas valdības sarunas ar komiteju plānotas 2030. gadā (UN CRPD, 2026). 2025. gadā komiteja ir izdevusi Eiropas Savienības kā konvencijas dalīborganizācijas novērtējumu (UN CRPD, 2025), kurā detalizēti parādīti sasniegumi un trūkumi gan Eiropas Savienībā kopumā, gan tās dalībvalstīs. Ievērojot komitejas 2017. gada ieteikumus Latvijai, ziņojumā par Eiropas Savienību ietverto, kā arī citām Eiropas valstīm izteiktās rekomendācijas, Latvija varētu līdz 2028. gadam veikt nepieciešamās reformas veselības aprūpes tiesību aktos un praksē.

Arī Eiropas Padome rūpējas par personu ar garīgiem traucējumiem tiesību attīstību. Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja 2019. gadā izdeva rezolūciju “Jāizbeidz piespiešana psihiskās veselības aprūpē, cilvēktiesībās balstīta pieeja ir nepieciešamība” (Council of Europe, Parliamentary Assembly, 2019). Eiropas Padomes cilvēktiesību komisāre (2018–2024) Dunja Mijatoviča (*Dunja Mijatović*) 2021. gadā aicināja dalībvalstis nekavējoties veikt psihiskās veselības aizsardzības sistēmu reformas, kas būtu pamatotas ar cilvēktiesību principiem, aizsargājot cilvēka cieņu, autonomiju, pasargājot no necilvēcīgas un pazemojošas izturēšanās

riska. Viņa norādīja, ka ar reformām ir jāpanāk, ka cilvēki ar garīgiem traucējumiem tiek cienīti, ka viņiem tiek nodrošināta iespēja lemt par ārstēšanu un saņemt atbalstu, ja tas ir nepieciešams. (Council of Europe, Commissioner for Human Rights, 2021) Cilvēktiesību komisāre aicināja panākt, ka psihisko slimību ārstēšanā tiek būtiski ierobežota līdz šim plaši izplatītā piespiedu brīvības atņemšana un piespiedu ārstēšana. (Olsena, 2022)

2023. gadā Eiropas Padomes Cilvēktiesību komiteja biomedicīnas un veselības jomā, Latvijas Universitāte, arī šī izdevuma rakstu autores un Latvijas Republikas Tiesībsarga birojs organizēja konferenci un simpoziju par personu autonomijas aizsardzību garīgās veselības aprūpē. Konferencē un simpozijā tika prezentēti Eiropas dalībvalstu rastie risinājumi un pieredze veselības aprūpē, kas nodrošina cilvēku ar garīgās veselības traucējumiem autonomiju un cilvēktiesības. (Ilves, 2023) Konferences un simpozija ieraksti ir pieejami ikvienam: <https://www.youtube.com/watch?v=NXfcY1h3PG0> un <https://www.youtube.com/live/YNQIzf9sB9E>.

Savukārt 2024. gadā Eiropas Padomes Cilvēktiesību komiteja biomedicīnas un veselības jomā publicēja projektu rekomendācijām par autonomijas respektēšanu garīgās veselības aprūpē un nodeva to apstiprināšanai Eiropas Padomes Ministru komitejai (Council of Europe, Steering Committee for Human Rights in the Fields of Biomedicine and Health, 2024).

Jānorāda, ka kopš ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ratifikācijas Eiropas valstīs ANO Personu ar invaliditāti tiesību komiteja un personu ar invaliditāti tiesības pārstāvošas organizācijas, piemēram, *European Disability Forum* (Eiropas Invaliditātes forums), *Mental Health Europe* ("Garīgā veselība Eiropā") un atbalsta organizācija bijušajiem un esošajiem psihiatrisko pakalpojumu lietotājiem un cietušajiem *European Network of (ex)Users and Survivors of Psychiatry (ENUSP)*, kritizē Eiropas Padomes institūciju, arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas, atziņas un priekšlikumus, kuri pieļauj personu ar garīgiem traucējumiem piespiešanu (UN CRPD, 2018 un 2025; European Disability Forum, 2021; Mental Health Europe, n.d.). Jau vairākus gadus tiek "lauzti šķēpi" par Eiropas Padomes Cilvēktiesību komitejas biomedicīnas un veselības jomā 2020. gadā izstrādāto priekšlikumu papildināt Konvenciju par cilvēktiesību un cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā ar jaunu papildprotokolu, kas regulētu piespiedu ārstēšanu psihiatrijā. ANO Personu ar invaliditāti tiesību komiteja, ANO komisārs personu ar invaliditāti tiesību aizsardzībai, Eiropas vadošās cilvēku ar invaliditāti tiesību aizsardzības nevalstiskās organizācijas, piemēram, *Mental Health Europe* un Eiropas Invaliditātes forums, aicina šo protokolu nepieņemt (Mental Health Europe, n.d.; UN CRPD, 2025). Tās norāda, ka ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām nepieļauj cilvēku, kam ir psihiska slimība, piespiedu aizturēšanu un ārstēšanu. Pret šī protokola pieņemšanu ir arī Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja un cilvēktiesību komisāre

(līdz 2024. gadam) D. Mijatoviča. Ir grūti paredzēt, kāda būs tālākā šī protokola projekta virzība Eiropas Padomes Ministru komitejā, kurai ir jāpieņem papildprotokols. (Olsena, 2022) Minētais parāda, ka paradigmas maiņa attieksmē pret cilvēkiem ar invaliditāti, kuru prasa ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām normas, ir sarežģīts process Eiropas valstīs un tās pārstāvošajā organizācijā – Eiropas Padomē.

Šajā rakstu krājumā ir apkopoti raksti, kuros tiek analizētas cilvēktiesībās balstītas garīgās veselības aprūpes ieviešanas iespējas Latvijā, īpašu vērību veltot nepieciešamajām tiesību un ārstniecības prakses reformām, kuras jāveic, lai ievērotu ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām ietvertos principus. Krājumā iekļautajos rakstos tiek raksturots, analizēts un vērtēts pastāvošais garīgās veselības aizsardzības un garīgās veselības aprūpes tiesiskais regulējums, tiek parādīti tā trūkumi un piemērošanas iespējas. Rakstos prezentēti autoru apkopotie dati, kuri parāda un raksturo faktiskos cilvēktiesību ievērošanas apstākļus Latvijas veselības aprūpes iestādēs un plašāk.

Rakstu krājuma ievadrakstā profesore Sanita Osipova sniedz tiesiski filozofisku pārskatu par cilvēka cieņas, vienlīdzības un iekļaujošas sabiedrības kā vispārcilvēcisku vērtību nozīmi demokrātiskā valstī. Solvitas Olsenas rakstos par garīgās veselības aizsardzības un garīgās veselības aprūpes tiesību jautājumiem raksturots Latvijas tiesiskais ietvars garīgās veselības aizsardzībai un veselības aprūpei. Tajos analizēti Latvijā pastāvošie šķēršļi cilvēktiesībās balstītas pieejas īstenošanai, kā arī izteikti priekšlikumi tiesību un prakses pilnveidei. Savukārt Marinas Losevičas un Solvitas Olsenas rakstā par piespiešanu garīgās veselības aprūpes iestādēs Latvijā, kas ir ārkārtēji kaitīgs psihiskās veselības aprūpes fenomēns, tiek atklāta gan šī cilvēkus pazemojošā un aizskarošā fenomena formālā un neformālā daba, gan publicēti dati, kas pieejami par piespiešanas fenomena izpausmēm ārstniecības iestādēs Latvijā. Rakstā tiek parādīti piespiešanas izskaušanai pastāvošie šķēršļi un iespējamie risinājumi, kuri jāizmanto piespiešanas izskaušanai. Savukārt cilvēka lemtspēja kā tiesiski un kliniski nozīmīgs faktors analizēts Lauras Kadiles un Solvitas Olsenas rakstā. Tajā izklāstīts, kā izpaužas un kā vērtējama cilvēka lemtspēja, kāpēc lemtspējas ierobežojumiem ir pievēršama vērība, īpaši cilvēktiesību aizsardzības kontekstā gan vispārīgi, gan veselības aprūpē. Norādītas arī spēkā esošā tiesiskā regulējuma nepilnības un izteikti priekšlikumi tiesību normu pilnveidei.

Nobeigumā trīs rakstos atainots, kā ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām noteiktais ietekmējis nacionālo tiesību attīstību Lietuvā, Igaunijā (visai maz) un Īrijā. Tajos izklāstīts, kā cilvēktiesības, īpaši attiecībā uz lēmumu pieņemšanu veselības aprūpē, šajās trīs valstīs tiek īstenotas vai tiek ierobežotas gadījumos, ja personai piemīt garīgi traucējumi vai psihosociāla invaliditāte. Īrijas piemērs, kura ar speciālu likumu nosaka atbalstītās lēmumu pieņemšanas tiesības un procesu, tiek uzskatīts par atbilstošu konvencijas normās

noteikto principu piemērošanai,² tāpēc Īrijas pieeja un prakse būtu izmantojama arī tiesību attīstībai Latvijā.

Šis rakstu krājums ir sagatavots 2023.–2024. gadā Latvijas Zinātnes padomes finansētā un Latvijas Universitātes īstenotā pētniecības projektā “Cilvēktiesības balstīta pieeja pacientu ar garīga rakstura traucējumiem un ierobežotu lemtspēju ārstēšanā: tiesiskā, ētiskā un klīniskā perspektīva” (Nr. lzp-2020/1-0397). Autores pēc zinātnisko redaktoru un literārās redaktora ieteikumiem ir papildinājušas rakstu projektus ar jaunākiem datiem laikā līdz 2025. gada jūnijam. Iespējams, ka rakstu krājuma sagatavošanas laikā daži minētie dati ir mainījušies vai novecojuši, iespējams, ka pēc rakstu iesniegšanas publicēšanai ir grozīta kāda no tiesību normām.

Izsaku pateicību autorēm un līdzautorēm, redaktoriem Laurai Šābertei, Aleksandram Potaičukam un Sarmītei Mednei, sadarbības partneriem zinātniskajā darbā un pētījumu publicēšanā – Latvijas rajonu tiesu darbiniekiem, Tiesu administrācijai, Tiesībsarga birojam, Eiropas Padomes Cilvēktiesību komitejai biomedicīnas un veselības jomā, FOSTREN dalībniekiem u. c.

Cerams, ka rakstu krājumā apkopotās atziņas un izteiktie priekšlikumi sniegs ieguldījumu cilvēktiesībās balstītas garīgās veselības aizsardzībai un garīgās veselības aprūpei Latvijā. Autores aicina izmantot šajā krājumā ietvertās atziņas, diskutējot, plānojot un veicot reformas garīgās veselības aprūpes jomā.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

TIESĪBU AKTI

Starptautiskie tiesību akti

ANO (2006) *Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām*. <https://likumi.lv/ta/id/starptautiskie-ligumi/id/1630>

Latvijas Republikas tiesību akti

Ministru kabinets (2022) *Rīkojums Nr. 939 “Par psihiskās veselības aprūpes organizēšanas uzlabošanas plānu 2023.–2025. gadam”*. <https://likumi.lv/ta/id/338032-par-psihiskas-veselibas-aprupes-organizšanas-uzlabosanas-planu-2023-2025-gadam>

Satversmes sapulce (1922) *Latvijas Republikas Satversme*. <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme>

LITERATŪRA UN CITI AVOTI

Council of Europe, Commissioner for Human Rights (2021) *Reform of mental health services: An urgent need and a human rights imperative*. The Commissioner’s Human Rights Comments.

2 Saskaņā ar ANO Personu ar invaliditāti tiesību komitejas pārstāvja Vitauta Ruška teikto 2022. gadā konferencē *7th World Congress on Adult Capacity: Enhancing Autonomy, Support & Protection* Edinburgā, Apvienotajā Karalistē.

SOLVITA OLSENA. Ievads

<https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/reform-of-mental-health-services-an-urgent-need-and-a-human-rights-imperative>

Council of Europe, Parliamentary Assembly (2019) *Ending coercion in mental health: The need for a human rights-based approach*. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=28038>

Council of Europe, Steering Committee for Human Rights in the Fields of Biomedicine and Health (CDBIO) (2024). *Draft Recommendation on respect for autonomy in mental healthcare*. <https://rm.coe.int/steering-committee-for-human-right-in-the-fields-of-biomedicine-and-he/1680b32932>

European Disability Forum (2021) EDF and IDA welcome decision of the European Court of Human Rights on the Oviedo Convention and call States to Withdraw Oviedo. Press release, September 9. <https://www.edf-feph.org/edf-and-ida-welcome-decision-of-the-european-court-of-human-rights-on-the-oviedo-convention-and-call-states-to-withdrawoviedo/>

Ilves, A. (2023) Kā izprast ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām? *Latvijas Republikas Tiesībsargs*. https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2023/11/parskats_invaliditates_modeli.pdf

Mental Health Europe (n.d.) *Mental Health Europe Opposes Oviedo Protocol: Advocating Human Rights*. <https://www.mentalheltheurope.org/what-we-do/human-rights/withdraw-oviedo/>

Olsena, S. (2022) Cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem aizsardzība un ārstēšana: cilvēktiesībās balstīta pieeja. *Jurista Vārds*, 11 (1225).

UN CRPD – United Nations, Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2014) *General comment No. 1 (2014)*. <https://docs.un.org/en/CRPD/C/GC/1>

UN CRPD (2017) *Committee on the Rights of Persons with Disabilities: Concluding observations on the initial report of Latvia*. <https://digitallibrary.un.org/record/1310664?ln=en&v=pdf>

UN CRPD (2018) *Statement by the Committee on the Rights of Persons with Disabilities calling States parties to oppose the draft Additional Protocol to the Oviedo Convention*. <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crpd/statements-declarations-and-observations>

UN CRPD (2025) Open letter to the Secretary-General of the Council of Europe, the Committee of Ministers of the Council of Europe, the Committee on Bioethics of the Council of Europe, the Steering Committee for Human Rights, the Commissioner of Human Rights, the Parliamentary Assembly of the Council of Europe and other organizations and entities of the Council of Europe. <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crpd/statements-declarations-and-observations>

UN CRPD (2026) *Calendar of country reviews & documentation deadlines*. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/MasterCalendar.aspx?Treaty=CRPD

WHO (2021) *Comprehensive Mental Health Action Plan 2013–2030*. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240031029>

WHO & United Nations (2023) *Mental Health, Human Rights and Legislation: Guidance and Practice*. 1st ed. Geneva: World Health Organization and the United Nations (represented by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights).